

СИСТЕМ ЗАВИСНИХ РЕЧЕНИЦА (2)

УЗРОЧНЕ (КАУЗАЛНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Узрочне реченице су зависносложене реченице које казују шта је **узрок радње** више реченице. Добијају се на питање: Зашто? Употребљавају се као **одредбе узрока** (у вишој реченици). Почињу узрочним везницима (и везничким спојевима): *јер, што, пошто, како, зато што, стога што, будући да, с обзиром на то да*:

Није стигао на време *јер се успавао*.
Наљутио се на другове *што га нису сачекали*.
Пошто није било лала, купили смо јој перунике.
Како нису стигли на време, пропустили су аутобус.
Освојио је прво место *зато што је много вежбао*.
Успели сте *стога што сте вредно радили*.
Будући да је до касно радио, није могао да се пробуди.
С обзиром на то да је већ касно, погледаћемо филм сутра.

Састав узрочне реченице *Пошто није било лала*, купили смо перунике.

Субјекат: ми (неисказан)

Предикат: купили смо

Неправи објекат: јој

Прави објекат: перунике

Одредба узрока: *Пошто није било лала*

Проста реченица: Узнемирила се због неправде.

Узрочна реченица: Узнемирила се *зато што је боли неправда*.

ПОСЛЕДИЧНЕ (КОНСЕКУТИВНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Последичне реченице јесу зависне реченице којима се исказује последица радње више реченице или неке особине која је у њој исказана. У вишој реченици обично постоје корелативни показни прилози *тако* или *толико* или корелативне показне заменице *такав* или *толики*, који показују која се компонента ситуације карактерише и тиме уводе последичну реченицу.

Последична реченица почиње везником *да* и имају службу **последичне допуне** прилозима *тако, толико* или придевима *такав, толики*.

Стефан *тако* добро свира виолину *да му се сви диве*.

Марко је *толико* учио *да ће сигурно положити*.

Напољу је падала *таква* киша *да су покисли до голе коже*.

Дакле, **зависним последичним реченицама** се исказује степен или квалитет особине или појаве о којој се говори у вишој реченици (Марко је *толико* учио... Колико? ...*да ће сигурно положити*, значи *много, врло*). Корелативни прилози и заменице стоје у вишој реченици, а зависна почиње везником *да*. Последична реченица је увек *на крају* више реченице и *не одваја* се запетом.

Међутим, постоје **псеудозависне последичне реченице**, које почињу везничким спојем *тако да*: Марко је *веома много* учио, *тако да ће сигурно положити*. Овде се последичном реченицом не објашњава претходна реченица; она је објашњена: Колико је Марко учио? Веома много.

Ове реченице имају **облик** зависне последичне реченице, али показују ситуацију која је **напоредна** са ситуацијом исказаном у претходној реченици. По томе су ове реченице еквивалентне са саставним (тј. напоредним) реченицама с последичним значењем. То се види и по томе што везнички спој *тако да* може да се замени саставним везником *те*: Марко је *веома много* учио, *те ће сигурно положити*.

За разлику од зависних последичних реченица, псеудозависне последичне реченице се увек одвајају запетом.

Састав зависне последичне реченице Марко је *толико* учио *да ће сигурно положити*:

Субјекат: Марко

Корелатив (прилог): *толико*

Предикат: је учио

Последична допуна: *да ће сигурно положити*.

Проста реченица: Смејао се до суза.

Зависна последична реченица: *Толико се смејао да су му потекле сузе.*

Псеудозависна последична реченица: *Много се смејао, толико да су му потекле сузе.*

УСЛОВНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Условне реченице се називају и кондиционалним и погодбеним реченицама (реч „погодба“ некада је значила и „услов“). То је врста зависних реченица којима се означава услов за вршење радње означене вишом реченицом и које имају функцију *прилошке одредбе услова*. Почињу везницима *како, уколико, кад (с потенцијалом), да* или имају речцу *ли*. За значење условних реченица важан је и глаголски облик који је у њима употребљен.

Важна особина условних реченица, као и целе зависносложене реченице, јесте да су модалне – оне не означавају реалне (стварне), него хипотетичке ситуације (ситуације које се претпостављају).

Постоји неколико типова услова (условних значења), односно **неколико типова условних реченица**. Два главна критеријума по којима се разликују условна значења јесу: 1) *остварљивост услова* и 2) *време важења услова*.

1) По првом критеријуму – *остварљивост*, услови се могу поделити на три основна типа: реални, потенцијални и иреални услов, па се и условне реченице могу поделити на:

- реалне условне реченице (а),
- потенцијалне условне реченице (б) и
- иреалне условне реченице (в).

Разлику између реалног и потенцијалног услова (одн. реченица) могу да илуструју следећи примери:

(а) *Ако (уколико) добијем премију, купићу ауто. / Ако будем добио премију, купићу ауто. / Будем ли добио премију, купићу ауто.*

(б) *Кад бих добио премију купио бих ауто. / Да добијем премију, купио бих ауто.*

Реченицом у првом примеру (а) исказан је **реалан** услов, тј. услов који је актуелан и остварљив, мада је ситуација исказана условном реченицом неизвесна. Оваква условна реченица почиње везницима *ако* и *уколико* или речцом *ли*.

Реченицама у другом примеру (б) исказује се **потенцијални** услов, тј. услов који је остварљив, али или није актуелан (само је замишљен – субјекат уопште не учествује у извлачењу премије, али је замишља) или је његово остварење мало вероватно (учествује, али су мале шансе да нешто добије). Овакве условне реченице почињу везницима **кад с обликом потенцијала** (= кондиционала) или **да с обликом презента** (у оба случаја глагол је свршеног вида). Цела зависносложена реченица има изразито хипотетички карактер, тј. карактер претпоставке, а не прогнозирања исхода. То се огледа у употреби потенцијала (= кондиционала), тј. модуса, у вишој реченици (купио бих ауто).

(в) **Иреалан** услов илуструју следеће реченице:

*Да имам ауто, не бих играо на лутрији. /Кад бих имао ауто, не бих играо на лутрији.
Да сам добио премију, купио бих ауто.*

У оба примера износи се претпоставка која је супротна стварним чињеницама, јер услов не постоји, одн. није постојао (немам ауто – прва реченица, нисам играо на лутрији – друга реченица), зато и кажемо да је услов иреалан.

Садашње иреалне условне реченице почињу везником *да* са презентом или *кад* са потенцијалом (у оба случаја глагол је несвршеног вида). Прошле иреалне реченице почињу везником *да* са перфектом. У вишој реченици се употребљава потенцијал.

2) Према *времену важења*, услови се могу поделити на:

- а) будући услов,
- б) садашњи услов,
- в) прошли услов и
- г) свевременски услов.

У реалним условним реченицама (1а) јављају се:

а) будући услов (употребљава се презент: *Ако добијем премију...* или футур II: *Ако будем добио премију...*);

б) садашњи услов, који се може исказивати презентом;

в) прошли услов, који се исказује перфектом:

Ако се гвожђе загрева, оно се шири.

г) свевременски услов, који се исказује квалификативним презентом: *Ако си заборавио карте, мораћемо да се вратимо по њих.*

У потенцијалим условним реченицама (1б) јавља се будући услов (*Кад бих добио премију... Да добијем премију...*).

У иреалним условним реченицама (1в) среће се садашњи иреални услов (означен презентом) и прошли иреални услов (означен перфектом).

ДОПУСНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Допусне или концесивне реченице јесу зависносложене реченице које показују да се радња више реченице (потврдне или одричне) врши упркос ономе што оне значе. Другим речима, иако оно што је исказано зависном реченицом представља сметњу за остварење радње више реченице, виша реченице се ипак реализује. Допусне реченице имају функцију *допусне одредбе* више реченице. Почињу везницима *иако, мада и премда*, као и изразима *упркос томе што, и поред тога што*. Иза допусне реченице може се употребити речца *ипак*.

Иако сам касно легла, на време сам устала.

Купам се мада је море хладно.

Премда је био уморан, прихватио се посла.

Није дошао, упркос томе (и поред тога) што је обећао.

Пошто између ситуације допусне и више реченице постоји противречност, односно супротност, садржај зависносложене реченице (у којој је допусна реченица на почетку) може се исказати и супротним напоредним реченицама – концесивног односа:

Иако је пожурио, није стигао на време. / Пожурио је, али (ипак) није стигао на време.

Проста реченица: Радио је упркос умору.

Допусна реченица: Радио је *иако је био уморан*.

НАМЕРНЕ (ФИНАЛНЕ) РЕЧЕНИЦЕ

Намерне или финалне реченице јесу зависносложене реченице које показују с којим циљем или у коју сврху се врши радња више реченице. Намерне реченице имају *службу одредбе циља* више реченице. Неке од њих могу имати *службу допуне за циљ* уз глаголе

свесно предузетог кретања. Намерне реченице почињу везницима: *да* (са презентом и потенцијалом) и *како* (са потенцијалом) и речцом *ли* (са одричним потенцијалом). По свом значењу су модалне реченице јер не исказују реалну ситуацију, него ситуацију која тек треба да се изврши предузимањем радње из више реченице.

Примери за одредбене намерне реченице

Да би стигао на време, пожури.
Запиши шта треба да купиш, *да после не заборавиш.*
Мара је отишла у посластичарницу *како би појела сладолед.*
Марко је отишао у посластичарницу *не би ли срео Мару.*

Интерпункција намерних реченица је иста као код других одредбених реченица.

Примери за допунске намерне реченице:

Марко је отишао *да спава.*
Марко је сишао *да купи новине.*
Марко је однео сат *да се поправи.*

Одредбеним намерним реченицама се проширује информација више реченице, а допунским намерним реченицама се допуњује глагол кретања (ове намерне реченице су увек потврдне и не могу стајати испред главне, типичан облик им је *да* + презент, а субјекат им је једнак субјекту непрелазног односно објекту прелазног глагола кретања. Испред оваквих реченица, као и испред осталих допунских реченица, не сме се употребити запета.

Састав реченице *Да би стигао на време, пожури:*

Одредба циља: *Да би стигао на време*
Субјекат: *ти* (лична заменица није исказана)
Предикат: *пожури.*

ПОРЕДБЕНЕ РЕЧЕНИЦЕ

Поредбене реченице исказују са чиме се пореди оно што је исказано вишом реченицом. У вишој реченици имају службу поредбене одредбе или поредбене допуне.

Постоје две врсте поредбених реченица:

1) поредбене реченице за једнакост (сличност), које врше функцију поредбене одредбе (ређе поредбене допуне) и које почињу везничким спојевима *као што*, *као да* или заменичким прилозима *како*, *колико*:

Урадио је (онако) *као што смо му рекли.*
Како сејеш, тако ћеш и жети.
Постави (онолико) питања *колико желиш.*

Поредбеним реченицама са *као што, како и колико* оно што је исказано вишом реченицом пореди се са стварном ситуацијом – више наведени примери.

Поредбеним реченицама са *као да* оно што је исказано вишом реченицом пореди се са замишљеном ситуацијом:

Јован се осећао *као да је опет у вртићу*.

2) поредбене реченице за неједнакост (различитост), које имају функцију поредбене допуне и почињу са *него/но што и него/но да*.

Марко је прошао на испиту боље *него/но што се надао*.

Јована је остала на рођендану дуже *него што је планирала*.

Уморили смо се више *него да смо копали цео дан*.

Пошто су овакве реченице допунске, испред њих се не употребљава запета.

Састав поредбене реченице Јован се осећао *као да је опет у вртићу*.

Субјекат: Јован

Предикат: осећао се

Поредбена одредба: *као да је опет у вртићу*.